

BUDOWNICTWO Z POLAN OPAŁOWYCH W GMINACH NUR I BOGUTY W WOJEWÓDZTWIE MAZOWIECKIM

Anna Sołowińska

Studentka Wydziału Architektury Politechniki Białostockiej

E-mail: annasolowinska22@wp.pl

CORDWOOD MASONRY BUILDINGS IN THE RURAL COMMUNES NUR AND BOGUTY IN MAZOVIA VOIVODESHIP

Abstract

The field research surveys were performed in December 2014 and January 2015 in the rural communes Nur and Boguty in Mazovia Voivodeship. The objective was to recognize old buildings with an unique vernacular *stackwall* construction (also known as *cordwood masonry*). As a result, 9 such architectural objects have been found and described in the article, including their technical characteristics and cultural aspects. The results are contribution into the general subject of *stackwall* construction prevalence in Poland, and in the wider global context, as well.

Streszczenie

Zaprezentowano wyniki badań terenowych, zrealizowanych na przełomie lat 2014 i 2015 w gminach Nur i Boguty w województwie mazowieckim, nad budownictwem wiejskim wyróżniającym się nietypowymi rozwiązaniami materiałowo-konstrukcyjnymi, mianowicie o ścianach z drobnowymiarowego drewna opałowego spajanego zaprawą murarską. Znalaziono i opisano 9 takich budynków. Ich charakterystyka i opis naukowy stanowią wkład do poznania kultury użycia drewna opałowego w polskim budownictwie ludowym, a także są przyczynkiem do analogicznych badań w szerszym ujęciu, ogólnoeuropejskim lub globalnym.

Keywords: vernacular architecture; low-tech architecture; cordwood masonry; stackwall construction

Słowa kluczowe: budownictwo ludowe; architektura rodzima; architektura low-tech; budownictwo z polan opałowych

WPROWADZENIE

Badania przeprowadzone przez Jarosława Szewczyka¹ w latach 2000-2010 ujawniły istnienie na Podlasiu i pograniczu podlasko-mazowieckim 262 budynków o ścianach mających unikalną konstrukcję, mianowicie wzniesionych z polan opałowych spajanych (podobnie jak cegły w murze) zaprawą glinianą, wapienną, cementowo-wapienną lub ich pochodnymi (zaprawami wieloskładnikowymi). Jarosław Szewczyk zinterpretował wyniki swych badań w kategorii zjawis-

ka kulturowego czy wręcz fenomenu, jako że podobne budownictwo było wcześniej badane jedynie w USA i w dawnej Czechosłowacji, tymczasem na Podlasiu nie tylko zaistniało, lecz okazało się też niezwykle zróżnicowane i reprezentowane przez najliczniejszą na świecie (*sic!*) grupę budynków o tej konstrukcji.

Późniejsze badania terenowe, przeprowadzone w maju 2011 roku przez Martynę Kusznerko² w podbiałostockiej wsi Uhowo, uzupełniły wyniki badań Jaro-

¹ J. Szewczyk, *Budownictwo z polan opałowych (cordwood masonry albo stackwall)*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Białostockiej („Rozprawy Naukowe” nr 203), Białystok 2010.

² Zob.: M. Kusznerko, J. Szewczyk, *Budownictwo z polan opałowych w Uhowie na Podlasiu*, „Architecturae et Artibus”, vol. 3, nr 2 (8), s. 17-25 (kopia cyfrowa dostępna online w: www.wa.pb.edu.pl/Numer--8--2-2011.html, dostęp: 20.02.2015); M. Kusznerko, *Nowo odkryta grupa 12 budynków z drewna opałowego we wsi Uhowo*, „Ciechanowiecki Rocznik Muzealny” t. VII, Ciechanowiec 2011.

sława Szewczyka o kolejne 12 obiektów, znalezionych w jednej tylko wsi. Kilka następnych takich obiektów zarejestrowali w mieście Sokółka i opisali Magdalena Gołębiowska i Michał Grynczel³.

Powstaje jednak pytanie, czy powyższe badania wyczerpały temat. Jarosław Szewczyk uważał, że „... należy zbadać występowanie tegoż budownictwa na terenie Polski, ale poza Podlasiem. Z pewnością istniało, lecz w zasadzie dziś nic konkretnego o nim nie wiemy. (...) Badania na Podlasiu również nie zostały jeszcze zakończone. Obecnie każda ekspedycja terenowa owocuje nowymi, ciekawymi informacjami, w tym nowymi 'odkrytymi' budynkami o ścianach z jałowca, osikowych lub sosnowych polan, gliny oraz innych materiałów, pozornie nietypowych dla Podlasia⁴”. Tym niemniej od tamtej pory nie pojawiły się opracowania naukowe (pomijając badania Martyzny Kusznerko, Magdaleny Gołębiowskiej i Michała Grynczela) pokazujące nowy dorobek poznawczy w tej materii.

Toteż w niniejszym artykule prezentuję wyniki własnych poszukiwań budynków z polan opałowymi w gminach Nur i Boguty w województwie mazowieckim. Żaden z omówionych tu obiektów nie był dotąd przedmiotem zainteresowania naukowego ani medialnego.

Ryc. 1. Budynek mieszkalny we wsi Drewnowo-Gołyń; fot. A. Sołowińska, 2014

Fig. 1. A house in Drewnowo-Gołyń; photo by A. Sołowińska, 2014

1. BADANIA

Podczas ekspedycji naukowej na terenie gminy Boguty i gminy Nur w województwie mazowieckim – od grudnia 2014 roku do lutego 2015 roku – zarejestrowano w sumie dziewięć budynków o nietypowej konstrukcji, mianowicie o ścianach z drewna opałowego (zwanej niekiedy w literaturze *murem czeskim* albo *cordwood masonry*). Spośród tych dziewięciu obiektów siedem są to domy mieszkalne, jeden pełnił dawniej funkcję szkoły wiejskiej, a jeden pełni funkcje gospodarcze. Budynki te posiadają ściany z drobnowymiarowych polan opałowych spojonych zaprawą cementowo – wapienną z piaskiem, a niekiedy też z dodatkami innych materiałów, na przykład jałowca. Budynki te nie były opisywane w dotychczasowej literaturze przedmiotu, toteż ich niniejszy opis stanowi wkład w poznanie *kultury użycia drewna opałowego w budownictwie*.

Poniżej przedstawiono kolejno wszystkie zarejestrowane obiekty; w zwartej (w zasadzie tabelarycznej) formie podano też ich podstawowe cechy oraz dodatkowe informacje uzyskane od obecnych właścicieli lub sąsiadów.

2. WYKAZ OBIEKTÓW

1. Budynek mieszkalny we wsi Drewnowo-Gołyń (badania terenowe i wywiad: 27.12.2014 r., rozmówca: Adam Czub).

Data powstania: 1948 r.

Budowniczy: Adam Czub (pomagał – Pecjak Lucjak(?), miejscowa „złota rączka”).

Materiał: polana z drewna sosnowego, zaprawa wapienna z piaskiem.

Status: dom jest nadal zamieszany (właściciel – Adam Czub).

Uwagi: Dom został zbudowany z odpadów porębnych po rabunkowym wyrębie lasu przez wojska rosyjskie. Fundamenty są zbyt niskie, co skutkuje zawilgoceciem. Budowniczy i właściciel Adam Czub nauczył się tej techniki od Edwarda Piotrkowskiego.

2. Budynek mieszkalny we wsi Białe-Szczepanowice (badania terenowe i wywiad: 27.12.2014 r., rozmówcy: członkowie rodziny Piotrkowskich).

Data powstania: 1932 r.

Budowniczy: Władysław Piotrkowski.

Materiał: polana z drewna sosnowego, zaprawa wapienna z piaskiem.

³ Zob.: M. Gołębiowska, M. Grynczel, *Przykłady budownictwa z polan opałowych w Sokółce, na podstawie badań terenowych z 2012 roku*, „Ciechanowiecki Rocznik Muzealny” t. VIII, Ciechanowiec 2012, s. 157-168.

⁴ J. Szewczyk, *op. cit.*, s. 299.

Ryc. 2. Budynek mieszkalny we wsi Białe-Szczepanowice; fot. A. Sołowińska, 2014
Fig. 2. A house in Białe-Szczepanowice; photo by A. Sołowińska, 2014

Uwagi: Podczas badań dom był w trakcie rozbiórki: dokumentację fotograficzną wykonano przed jego zburzeniem. Budowniczy Władysław Piotrkowski wyjechał z Polski do Ameryki po I wojnie światowej i według przekazów jego prawnuków, dalej zamieszkujących te okolice, właśnie stamtąd przywiózł znajomość tej techniki, którą zwano tam *murem ruskim* – tak nawet zostało to zapisane przez jednego z prawnuków na dokumencie ubezpieczenia domu.

3. Drugi budynek mieszkalny we wsi Białe - Szczepanowice (badania terenowe i wywiad 27.12.2014 r., rozmówcy: członkowie rodziny Piotrkowskich).

Data powstania: 1932 r.

Budowniczy: Władysław Piotrkowski.

Materiał: polana z drewna sosnowego, zaprawa wapienna z piaskiem.

Uwagi: Podczas gdy poprzedni dom był zamieszkały przez Władysława Piotrkowskiego i jednego z jego synów, ten należał do drugiego z synów budowniczego. Obecnie mieszka w nim prawnuk Władysława Piotrkowskiego.

Ryc. 3. Drugi budynek mieszkalny z polan opałowych we wsi Białe-Szczepanowice; fot. A. Sołowińska, 2014
Fig. 3. A second cordwood house in Białe-Szczepanowice; photo by A. Sołowińska, 2014

Ryc. 4. Drugi budynek mieszkalny z polan opałowych we wsi Białe-Szczepanowice; fot. A. Sołowińska, 2014

Fig. 4. A second cordwood house in Białe-Szczepanowice; photo by A. Sołowińska, 2014

Ryc. 5. Budynek mieszkalny z polan opałowych we wsi Szpice-Chojnowo; fot. A. Sołowińska, 2014

Fig. 5. A cordwood house in Szpice-Chojnowo; photo by A. Sołowińska, 2014

4. Budynek mieszkalny we wsi Cietrzewki-Warzywno (badania terenowe i wywiad 18.01.2015 r.; rozmówca: Stanisław Tymiński).

Data powstania: 1957 r.

Budowniczy: nieznaną dziś z imienia majster z sąsiedniej wsi Żebry-Laskowiec.

Materiał: polana z drewna sosnowego, zaprawa wapienna z piaskiem.

Uwagi: Dom stale zamieszkuje właściciel Stanisław Tymiński.

5. Budynek mieszkalny we wsi Szpice-Chojnowo (badania terenowe i wywiad 18.01.2015 r.; rozmówczyni: Halina Uszyńska).

Data powstania: 1955 r.

Budowniczy: Antoni Laskowski.

Materiał: różne gatunki drewna oraz zaprawa wapienna z piaskiem.

Uwagi: Dom jest zamieszkiwany przez jego obecną właścicielkę Halinę Uszyńską.

6. Drugi budynek mieszkalny we wsi Szpice-Chojnowo (badania terenowe i wywiad 18.01.2015 r.; rozmówcy: krewni Antoniego Laskowskiego).

Data powstania: 1955 r.

Budowniczy: Antoni Laskowski.

Materiał: jałowiec przekładany zaprawą wapienną, z polanami tylko w ościeżach budynku.

Uwagi: Nietypowe jest połączenie dwóch unikalnych rodzajów konstrukcji: chruściano-jałowcowej i polanowej.

7. Trzeci budynek mieszkalny we wsi Szpice-Chojnowo (badania terenowe i wywiad 18.01.2015 r.; rozmówcy: jak wyżej; nie udało się skontaktować z właścicielem domu).

Data powstania: ok. 1950 r.

Budowniczy: nieznany.

Materiał: różne gatunki drewna oraz zaprawa wapienna z piaskiem.

Uwagi: Dom jest odnowiony, ale obecnie niezamieszkały.

Ryc. 6. Budynek mieszkalny z polan opałowych we wsi Szpice-Chojnowo; fot. A. Solowińska, 2014

Fig. 6. A cordwood house in Szpice-Chojnowo; photo by A. Solowińska, 2014

Ryc. 7. Trzeci budynek mieszkalny z polan opałowych we wsi Szpice-Chojnowo; fot. A. Solowińska, 2014

Fig. 7. A third cordwood house in Szpice-Chojnowo; photo by A. Solowińska, 2014

8. Dawna szkoła we wsi Zawisty-Dworaki (badania terenowe i wywiad 27.12.2014 r.; rozmówcy: okoliczni mieszkańcy).

Data powstania: około 1950 r.

Budowniczy: obiekt został wybudowany przez mieszkańców na ziemi państwowej podczas „czynu społecznego”.

Materiał: polana z drewna sosnowego, zaprawa wapienna z piaskiem.

Uwagi: Budynek został zburzony ze względu na fatalny stan techniczny. Obecnie widoczne są jego ruiny.

Ryc. 8. Ruiny szkoły z polan opałowych we wsi Zawisty-Dworaki; fot. A. Solowińska, 2014

Fig. 8. An old school ruins in Zawisty-Dworaki; photo by A. Solowińska, 2014

9. Budynek gospodarczy w Strekowo Nieczkowskie (badania terenowe 13.02.2015 r.; niestety nie udało się skontaktować z właścicielem domu).

WNIOSKI

Pogranicze podlasko-mazowieckie wydaje się obfitować w obiekty wzniesione we wczesnych latach powojennych z użyciem taniej konstrukcji z drewna opałowego, uważanej dziś za nietypową, a nawet wręcz kuriozalną. Badania na przełomie lat 2014 i 2015 ujawniły 9 takich obiektów (wcześniej nieznanymi) w zaledwie kilku wsiach należących do dwóch gmin; prawdopodobnie jednak w obu gminach znajduje się więcej budynków o ścianach z drewna opałowego, a ponadto należy (poprzez aproksymację) oczekiwać odkrycia kolejnych obiektów na terenach gmin sąsiednich. Wywiady przeprowadzone z mieszkańcami i sąsiadami ujawniły też nowe informacje, które mogą zmienić pogląd na pochodzenie tej techniki – uwagę zwraca zwłaszcza nazywanie tej konstrukcji *murem ruskim*. Jednak interpretacja informacji uzyskanych podczas wywiadów wykracza poza zakres niniejszej pracy i będzie jeszcze przedmiotem szczegółowych analiz, zamierzonych przez autorkę do przeprowadzenia w przyszłości.

LITERATURA

1. **Gołębiowska M., Grynczel M. (2012)**, *Przykłady budownictwa z polan opałowych w Sokółce, na podstawie badań terenowych z 2012 roku*, „Ciechanowiecki Rocznik Muzealny” t. VIII, Ciechanowiec.
2. **Kusznerko M. (2011)**, *Nowo odkryta grupa 12 budynków z drewna opałowego we wsi Uhowo*, „Ciechanowiecki Rocznik Muzealny” t. VII, Ciechanowiec.
3. **Kusznerko M., Szewczyk J. (2011)**, *Budownictwo z polan opałowych w Uhowie na Podlasiu*, „Architecturae et Artibus” vol. 3, nr 2 (8) (kopia cyfrowa dostępna online w: www.wa.pb.edu.pl/Numer--8--2-2011.html, dostęp 20.02.2015).
4. **Szewczyk J. (2010)**, *Budownictwo z polan opałowych (cordwood masonry albo stackwall)*, „Rozprawy Naukowe” nr 203, Oficyna Wydawnicza Politechniki Białostockiej, Białystok.

Autorka dziękuje Jarosławowi Sołowińskiemu za wsparcie organizacyjne, merytoryczne i emocjonalne podczas badań.